

Amerikában az 1-800-zal kezdődő telefonszámokat ingyen lehet hívni, s általában valamilyen szolgáltatást, illetve információt nyújtanak; a tárcsán a számokhoz párosított betűkből pedig értelmes szavakat formálnak a könnyebb megjegyezhetőség kedvéért. Nemrég láttam egy hirdetést, mely azt ajánlotta, hogy bizonyos történelemmel kapcsolatos információkhoz úgy juthatunk hozzá, ha felhívjuk az 1-800-HISTORY kódlású telefonszolgálatot. („Call: 1-800-HISTORY.”) Magam is csak ezt tudom ajánlani mindazoknak, akiknek még megválaszolatlan kérdéseik maradtak a témával kapcsolatban: hívják fel a történelmet.

Octavio Paz

MEXIKÓ ÉS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK

Ami elválaszt, és ami összeköt

Csuday Csaba fordítása

Szegénység és civilizáció

Az ember ugyan nem a teremtés koronája, de annyi bizonyos, hogy kivételes lénye a természetnek, egyedi jelenség, amely megkérdőjelez minden szabályt és meghatározást. A tudósok elképedve állnak az elemi részecskék váratlan, mondhatni szeszélyes viselkedése előtt, de ugyan hol maradnak e fizikai rendellenességek Nero vagy Assisi Szent Ferenc lelki és erkölcsi különbségeitől? Az egyes országok történelme, akárcsak az egyéneké, bővelkedik a szabálytalan és furcsa eseményekben, s egyáltalán: mi más az antropológia, ha nem épp a másokétól eltérő szokások és hajmeresztő rítusok leírása? A társadalmak viselkedése éppoly kiszámíthatatlan, mint az egyéneké, s emiatt a szociológusok – a legnagyobbakat is beleértve – be nem igazolódott jóslatainak gyűjteménye terjedelmesebb és lenyűgözőbb, mint az asztrológusoké vagy a látnokoké. A történelem tele van össze nem illő, egymásnak folyton ellentmondó tényekkel, melyeket az akarattalan, perverz, ámde kétségtelen humorérzékkel megáldott idő sorakoztat egymás után.

Amikor Indiában voltam, elképedve szemléltem hinduk és muzulmánok állandó perlekedését, és sokszor föltettem magamnak ugyanazt a kérdést: vajon miféle történelmi katasztrófa vagy balvégzet ítélte együttélésre egyazon társadalomban két olyan nyilvánvalóan összeférhetetlen vallást, mint a hinduizmus és a mohamedanizmus? Hogy az egyistenhit legtisztább és legelvakultabb formája jelen legyen abban a civilizációban, amely a legbonyolultabb politeizmus bölcsője, nos e tény szememben valamiféle közönynek vált bizonyítékává, a közönynek, mellyel a történelem kitermeli ellentmondásait. De az is igaz, hogy a hinduizmus és az iszlám indiai ellentétén cseppet sem illett volna meglepődnöm, s máig sem értem, hogyan feledhettem el: mexikóiként, aki voltam (s vagyok) magam is egy legalább annyira különleges ellentmondást testesíték meg: Mexikó és az Egyesült Államok ellentmondását.

Országaink szomszédosak, s így arra ítéltettek, hogy egymás mellett éljenek, és mégis: fényévek választják el őket egymástól. Nem a fizikai és politikai határok következtében, hanem a mélységes szociális, gazdasági és az emberi lelkekben meglévő különbségek miatt. Ezek annyira szembeszökők, hogy a felületes szemlélő rögvést meg is állapítja: a fejlett-fejlődő ország, a gazdagság és szegénység, erő és gyengeség, a másik feletti uralom és alávetettség jól ismert ellentéteiről van itt is szó. Holott az igazi, alapvető különbség nem látható, sőt alighanem áthidalhatatlan. S hogy bebizonyíthassuk, nem érinti sem a gazdaság birodalmát, sem a politikai hatalom köreit, elegendő elképzelnünk Mexikót, mint egy váratlanul felvirágzó, életerős országot, mint az Egyesült Államokhoz hasonló nagyhatalmat: a különbségek nemhogy nem tűnnek el, még élesebbé válnak. Az ok teljesen világos: a különbségek nem csupán mennyiségiéek, hanem civilizációs jellegűek. Ami elválaszt bennünket, ugyanaz, mint ami összeköt: az úgynevezett nyugati civilizáció két különböző válfaját képviseljük.

Szomszédunk iránti érdeklődésünk már igen korán megmutatkozott, gyakorlatilag a XIX. század közepétől, amikor Mexikóban izmosodni kezdett a nemzeti öntudat. A kíváncsiságba kezdetben némi lenézés vegyült, majd lelkes csodálattal tekintettünk Észak felé, hogy azután hamarosan úrrá legyen rajtunk az irigység és a félelem. A mexikói nép Egyesült Államokról alkotott képe ellentmondásos, szenvedélyektől tortózott, és nincs benne helye a kritikának; nem gondolati, hanem mitikus természetű. Ugyanez mondható el értelmiségünk, íróink Amerika-képéről. Valami hasonló áll az amerikaiakra is, legyenek akár írók, akár politikusok, üzletemberek vagy csak egyszerű utazók. Nem feledkezem meg arról a néhány kiváló szakemberről, akik remek tanulmányokat írtak Mexikóról, főként archeológiai tárgyúakat, de történelmieket is, a régi és a mai időkről. De, sajnos, akármekkora is e munkák érdeme és értéke, nem pótolhatja azt, amire igazán szükségünk volna: a teljes történelmünket átfogó s nemcsak a részleteken megállapodó, hanem a felszín alá is beható szemléletet. El kell ismerni, hogy azok a regényírók és költők, akik Mexikóról írtak, nemegyszer briliáns megfigyelőknek bizonyultak. Mégis, látásmódjukat a torodékesség jellemzi, és ahogyan egy kritikus állítja, aki egész könyvet szentelt a témának (Drewey Wayne Gunn: AMERIKAI ÉS ANGOL ÍRÓK MEXIKÓBAN), műveik nem annyira a mexikói valóságról árulnak el felfedezésszámba menő dolgokat, mint inkább szerzőik egyéniségéről. Általában is megállapítható, hogy az amerikaiak nem Mexikót keresték Mexikóban, inkább saját rögeszméik, lelkesedésük, félelmeik, reményeik és érdekeik vitték oda őket – és nem is találtak mást, csak ezeket. Egyszóval, kapcsolataink története a kölcsönös és állandó szemfényvesztésé, amelyben a csalárdság általában – bár nem mindig – akaratlan.

A Mexikó és az Egyesült Államok közötti különbségek természetesen nem pusztán képzelődések, hanem objektív tények. Részben anyagi természetűek, mérhetők, s a két ország társadalmi, gazdasági és történelmi fejlődésével magyarázhatók. De a legtartósabbak, noha szintén a történelem szülöttei, nem egykönnyen meghatározhatók vagy felmérhetők. Már megkockáztattam, hogy ezek a különféle civilizációk birodalmába utalhatók, abba a cseppfolyós közegbe, melyben összemosódnak a korvonalak, egymásba gabalyodnak eszmék és hiedelmek, intézmények és technológiák, stílusok és erkölcsök, divatok és egyházak, a tárgyi kultúra és az a nehezen megfogható valóság, amit, meglehetősen pontatlanul, népléleknek – *le génie des peuples* – hívunk. A valóság, amelyet a civilizáció szó jelöl, nem hagyja könnyen meghatározni magát. Civilizáció az a látomás, melyet minden társadalom alkot a világról, de a mód is, ahogy az időhöz viszonyul; vannak nemzetek, amelyek a jövő elé sietnek, mások viszont a múlt-

jukra függesztik tekintetüket. Civilizáció az egyes társadalmak stílusa is, a mód, ahogyan az emberek élnek és meghalnak bennük. A civilizáció feleleli az erotikus és kulináris művészeteket; a táncot és a temetkezést; az udvariasságot és a durvaságot; a munkát és a pihenést; a szertartásokat és az ünnepeket; a büntetést és a jutalmazást; a halállal és az álmainkat benépesítő szellemekkel való törődést; a nőkel és gyermekekkel, az öregekkel és idegenekkel, az ellenséggel és a szövetségesekkel való bánást; az örökkévalót és a jelenvalót; az „itt és most”-ot és mindazt, ami rajta túl van. A civilizáció nemcsak értékrendet jelent, hanem a viselkedésformák és -kódok egész tárházát, a szabályokat és a kivételeket is. Civilizáció a társadalom látható oldala – az intézmények, az emlékművek, az eszmék, a műalkotások, a dolgok –, igazi sajátosságát mégis a rejtett, a láthatatlan oldal adja: a hiedelmek, vágyak, félelmek, elfojtások és az álmok.

Észak és Dél

Az égtájak nemcsak térbeli tájékozódásunkat segítették, hanem eligazítottak bennünket a történelemben is. A Kelet–Nyugat kettősség már korán inkább szimbolikus, mint földrajzi jelentésre tett szert, és két civilizáció közötti ellentét jelképévé vált. Ugyanez történt az észak–délivel. A Kelet–Nyugat szembenállást mindig is alapvetőnek és elsődlegesnek ítélték; a nap mozgására utal, így életünk és halálunk irányának és értelmének is képe. Két fő irány viszonyát szimbolizálja, két magatartását, két civilizációét. Ha keresztezik egymást, abból mindig háború lesz, vagy, ritkább esetben, az a csoda, melyet „az ellentétek szerencsés egybeesésének” szoktunk nevezni. Az Észak–Dél kettősség inkább különféle életmódok, érzékenységek szembenállására vonatkozik. Észak és Dél különbsége egyazon civilizáción belüli ellentéteket is kifejezhet.

Mexikó és az Egyesült Államok szembenállása nyilvánvalóan az Észak–Dél kettősség körébe tartozik, mind földrajzi, mind pedig szimbolikus értelemben. Ősi ellentétpár, melyet már a felfedezések előtti Amerikában is boncolgattak, s így jóval megelőzi Mexikó és az Egyesült Államok fennállását. A kontinens északi részén nomád, katona népek éltek, Közép-Amerikában viszont már földművelésre alapuló civilizáció rendezkedett be, összetett társadalmi és politikai intézményekkel. E civilizációt harcias teokraták uralták, akik rafinált és kegyetlen rítusokat találtak ki, jelentős művészetet és egy igen eredeti időfelfogás szellemében fogant kozmogóniát alkottak. A Kolumbusz előtti Amerika – a jelenlegi Kanada, Egyesült Államok és Mexikó együttesen – legfőbb ellentéte tehát nem eltérő civilizációk között feszült, mint az Óvilágban, hanem életformák között: nomád és letelepedett népek, vadászok és földművelők életmódja között. E megosztottság jelentősen befolyásolta az Egyesült Államok és Mexikó későbbi fejlődését. Az indiánokkal kapcsolatos angol, illetve spanyol politikát is nagyrészt e körülmény határozta meg. Nem volt lényegtelen, hogy az angoloknak nomádok földjein, a spanyoloknak viszont már letelepedett népeken kellett véghezvinni a honalapítást.

Mégis, az Új-Angliát és az Új-Spanyolországot létrehozó angolok, illetve spanyolok közötti különbség legalább olyan döntő volt, mint a nomád és letelepült indiánokat elválasztó. Újra mondom: ez az ellentét ugyanazon a civilizáción belüli ellentét volt. Ugyanúgy, ahogy az amerikai indiánok vilásképe és hitvilága közös forrásból táplálkozott, függetlenül attól, hogy milyen életmódot folytattak, a spanyolok és az angolok is ugyanannak a szellemi és technikai kultúrának a részesei voltak. És mégis: a köztük lévő ellentét, ha másképp is, legalább olyan mélységes volt, mint egy azték és egy irokéz

indián közötti. Így azután a régebbi, a nomád–letelepült népek ellentétéhez még hozzáadódott az angolok és spanyolok között meglévő. A spanyolok és angolok különböző, homlokegyenest eltérő viselkedését már sokan és sokszor leírták. Az elmondottak egyetlen alapvető különbségben foglalhatók össze, amelyből talán Mexikó és az Egyesült Államok eltérő fejlődése is eredeztethető: Angliában a reformáció diadalmaskodott, Spanyolország viszont az ellenreformáció bástyája lett.

Amint azt mindnyájan tudjuk, a reformáció mozgalmának Angliában olyan politikai következményei lettek, amelyek meghatározták az angolszász demokrácia kialakulását. Spanyolországban az ellenkező irányban haladtak a dolgok. Amint megtörték az utolsó muzulmán erők ellenállását, a különböző királyi családok szövetségre léptek, és létrehozták az ország kétes-ingatag politikai – nem nemzeti – egységét. A királyság azonmód letörte a tartományok és városok önállósulási törekvéseit, s ezzel elzárta a fejlődés útját, amely később a modern demokrácia felé vezetett volna. Végül pedig: Spanyolországban mély nyomokat hagyott az arab uralom, lakosságában még élénken élt a „szent háború”, a keresztes háborúk szelleme, mely egyaránt volt keresztény és muzulmán örökség. Hispániában úgy voltak meg együtt a születő modern kor és a régi társadalom jellegzetességei, hogy szerves egységgé sohasem forrtak össze. Az Angliával való ellentétet mi sem jelezheti ennél élesebben. Spanyolország és régi gyarmatainak története a XVI. századtól fogva nem egyéb, mint a modernséghez való kétértelmű – vonzások és taszítások sorából álló – viszonyunk története.

Amerika felfedezése és meghódítása a modern kor történetének nyitánya ugyan, de Spanyolország és Portugália azzal az érzülettel vitte végbe, mintha egy új Rekonkvisztát vívott volna meg. A maja és azték piramisok ígézetében Cortez katonáinak nem jutott eredetibb dolog az eszükbe, mint hogy olyanok, mint az iszlám mecsetjei. Hódítás és hittérítés: e két mélyen spanyol és katolikus szó egyszersmind mélységesen muzulmán is. A hódítás nemcsak idegen területek elfoglalását és lakosainak leigázását jelentette, hanem a meghódítottak igaz hitre térítését is. A térítés szentesítette a hódítást. Ez a politikai-vallási filozófia szöges ellentétben állt az angol gyarmatosítás eszmei alapjával: az evangelizáció csak másodlagos szerepet játszott Anglia gyarmati terjeszkedésében.

A spanyol hódítások sosem voltak igazi gyarmatok a szó hagyományos értelmében: Új-Spanyolország és Peru alkirályságok voltak, vagyis Kasztília alá rendeltettek, mint a többi spanyol királyság. Az angol létesítmények Új-Angliában és máshol viszont klasszikus értelemben vett gyarmatok voltak, vagyis idegen területen berendezkedő közösségek, melyek továbbra is szoros kulturális, vallási és politikai kapcsolatban álltak az anyaországgal. E magatartás-formáló különbséget színezte azután az eltérő kulturális színvonal, amelyet az angolok, illetve spanyolok találtak a meghódított területeken: az angolok nomád indiánokat, primitív társadalomban; a spanyolok letelepült indiánokat, városokban. A spanyol behódoltató és hittérítő politikát nem lehetett volna olyan könnyedén alkalmazni Észak harcos indián népeivel szemben, mint Közép-Amerika letelepült népei közt, amint az száz évvel később be is igazolódott, mikor a spanyol hódítás a mai Észak-Mexikó, illetve az amerikai Dél akkor még nomádok lakta területeire is kiterjedt. E kétszeresen is ellentmondásos körülményegyüttes meghatározó eredményekre vezetett: nélkülük országaink ma nem olyanok volnának, amilyenek.

Aspanyolok Közép-Amerika uralkodó osztályait kiirtották, különös tekintettel a papi kasztra, azaz megsemmisítették a legyőzöttek emlékezetét és szellemi erejét. A katonai arisztokrácia egy része elkerülte a mézszárlást, ezeket magába szívta a spanyol

nemesség, az egyház és a hivatalnokréteg. Az indiánokkal szembeni spanyol politikának kettős következménye lett. Egyfelől: a rabszolgaságba döntött tömegek olcsó munkaerőként alaprétegét képezték az új-hispán hierarchikus társadalomnak; másfelől: túlélvén járványokat és rabszolgaságot, lényeges alkotóelemévé váltak a később kialakuló mexikói nemzetnek. Az indiánok képezik Mexikó csontozatát, ők a mi eredendő és legmaibb valóságunk.

A faji keveredéshez hozzá kell még tenni a vallásit és kulturálisit. A kereszténység, melyet a spanyolok hoztak Mexikóba, Róma szinkretikus katolicizmusa volt, mely már magába olvasztotta a pogány isteneket, szentekké vagy ördögökké változtatva őket. A jelenség Mexikóban megismétlődött: az eszményképeket megkeresztelték, s így a mexikói néptömegek katolicizmusában az ősi hiedelmek és istenségek ma is jelen vannak, minduntalan előbukkannak a laza keresztényi lepel alól. De Mexikóban nem csupán a nép vallásosságát itatja át az indián kultúra, hanem az egész életet: a családot, a szelmelet, barátságot, az apával és anyával szembeni viselkedést, a népi legendákat, a közös civilizációs és életformákat, a hatóságokról és a politikai hatalomról alkotott képet, a halál, a nemiség, a munka és az ünnepek képzetét. Mexikó Latin-Amerika legspanyolabb országa, de egyszersmind a leginkább indián is. A közép-amerikai civilizáció erőszakos halál áldozata lett, Mexikó mégis az indián jelenlétnek köszönhetően az, ami. S noha nyelve és vallása, politikai intézményei és kultúrája nyugati, arculatán mégis felfedezhető egy vonás, amely más irányba néz – az indián múlt irányába. A mexikói tehát két kultúra, két múlt között létező nemzet.

Az Egyesült Államokban az indián elem nem szembeötlő. Véleményem szerint ez a legnagyobb különbség országaink között. Ott azokat az indiánokat, akik túléltek a népirtást, úgynevezett rezervátumokba terelték. Az „esendő természettől” való keresztényi irtózást Amerika őslakosaira is kiterjesztették: az Egyesült Államokat egy múlttalan földön alapították meg. Az amerikaiak történeti emlékezete európai, nem amerikai. Ez az oka, hogy az amerikai irodalom legerőteljesebb és minduntalan visszatérő témája Whitmantól kezdve William Carlos Williamsen és Melville-en át Faulknerig az amerikai gyökerek felkutatása (illetve kitalálása) volt. A megtestesítés akarata, az amerikai tősgyökeresség rögeszméje: a modern irodalom nem egy központi remeke született ebből az ösztönzésből.

Mexikóval kapcsolatban épp ellenkező a helyzet: országom az egymásra rétegződő múltak földje. Mexikóváros Tenochtitlán romjain épült föl; az azték városén, melyet viszont a tolték Tula hasonlóságára emeltek, aminek pedig Teotihuakán, az amerikai kontinens első városa volt az előképe. E kétezer éves folytonosságot minden mexikói magában hordozza. Nem számít, hogy a múltnak e jelenvalósága szinte mindig tudattalan, s az sem, hogy naiv legendák, sőt babonák kristályosodnak ki benne. Nem tudatos, hanem *megélt* dologról van szó. Az indián jelenvalóság azt jelenti tehát, hogy a mexikói kultúra egyik arculata nem nyugati. Találunk valami ehhez hasonló jelenséget az Egyesült Államokban? A sokfajú amerikai demokráciát alkotó valamennyi etnikai csoportnak megvan a maga kultúrája és hagyománya, s néhányuké, mint például a kínaiaké és a japánoké, szintén nem nyugati eredetű. E hagyományok mintegy meghúzódnak az uralkodó amerikai tradíció árnyékában, anélkül azonban, hogy beolvadnának. Idegen testek, vadhajtások. Némely esetben, amilyen például az úgynevezett chicanóké, vagyis az Államokba települt mexikóiaké, a kisebbségek az amerikai tradíciók ellenében vagy éppen velük szemben védelmezik saját hagyományukat. A chicanók ellenállása kulturális jellegű, de egyszersmind politikai és társadalmi.

Belül és kívül

Ha a spanyol katolicizmus és az angol protestantizmus különbsége – már ami az emberi magatartást illeti – két szóban összesűrítendő volna, akkor azt mondanám, hogy a spanyol attitűd *befogadó*, míg az angol *kizáró* jellegű. Az előbbiben a hódítás és uralom fogalma összekapcsolódik a hittérítés és a beolvasztás eszméjével; utóbbiban a hódítás és uralkodás nem a legyőzöttek megtérítését, hanem azok elkülönítését jelenti. A mások fölötti uralom és hittérítés kettős princípiumán alapuló, de befogadó társadalomnak szükségszerűen hierarchikusnak és központosítottnak kellett lennie, mely egyszerűen tiszteletben tartja az őt alkotó csoportok egyedi jellegzetességeit. Hiszen a szigorúan elkülönülő osztályokat és csoportokat saját törvényeik és alapszabályaik kormányozzák, de egy a hitük, és ugyanannak az Istennek engedelmessé válnak.

A kizáró társadalom kénytelen volt elkülöníteni magától öslakóit, akár tényleges elzárás, akár népirtás révén; de mert minden közössége fajilag tiszta és a többitől jól elkülönülő volt, e csoportok mind arra törekedtek, hogy a többivel egyenlők legyenek, autonómiát és szabadságot élvezzenek hitéletükben. Az amerikai demokrácia eredete vallási természetű, s Új-Anglia első közösségeiben már föllelhető a szabadság és egyenlőség közötti kettős ellentmondás, amely azután vezérmotívumként az Egyesült Államok egész történelmének végigvonul.

Az említett ellentétpár rendkívül érzékletesen kifejeződik két vallási fogalomban: az *áldozásban* és a *tisztaságban*. Alapvetően e két dolog szabta meg a munkával, ünnepléssel, a testiséggel és a halállal kapcsolatos viselkedésformákat. Új-Spanyolország lakóinak a munka nem jelentett se megváltást, se önmagában való értéket. Számukra a kétékezi munka *szolgai* munkát jelentett. Úgy vélték, magasabb rendű ember nem dolgozik és nem is kereskedik. Ő háborút visel, parancsol, törvénykezik. Emellett csatlakozik, szemlélődik, vagy teszi a szépet, szerelmeskedik, élvezi az életet. A szórakozás nemesi foglalatosság. A munka jó, mert gazdagságot termel, a gazdagság pedig jó, mert föléllhető és elkölthető – háborúnak nevezett népiirtásokra, templomok és paloták emelésére, pompára és örömneppekre. A kincsek eltékozlására különféle módok adódtak: az arany tündöklő oltárookra került, vagy elfolyt az unnepi mulatozásokban. Mexikóban a munka még ma is, s még a legeldugottabb falvakban is, csak a fiesta előszobája. Az esztendő a munka és az ünnep, megtakarítás és a költekezés kettős tengelye körül forog. Az ünnep egyszerre fényűző és lázas, életteli és gyászti esemény; színpompás, vitális örület, mely füstté, hamuvá semmisülve illan el. Íme az „elveszett nemzedék” esztétikája: a fiesta mögött mindig ott leselkedik a halál.

Az Egyesült Államokban soha nem ismerték igazán az ünneplés művészetét, csak a legutóbbi években került előtérbe, amikor a régi protestáns etika felett diadalt aratott a hedonizmus. S ez így is van rendjén. Az a társadalom, amelyik oly hevesen vallotta a munka megváltó erejét, nem tehetett egyebet, mint hogy feslettségként megbélyegezze a mulatozást és a tékozlást. E protestáns ítéletben inkább vallási okok estek döntően a latba, mint anyagiak. A puritán felfogás kizárta annak felismerését, hogy az ünnep értéke éppenséggel vallási érték: az áldozásé. Az örömnepben az orgiasztikus elem központi: a kezdetekhez, az eredendő állapothoz való visszatérést jelzi, az eredethez, amelyben minden egy volt még a Nagy Egésszel. Minden igazi fiesta vallásos jellegű, mert minden igazi ünnep áldozás. Ebben nyilvánul meg legvilágosabban az áldozás és a tisztaság közti ellentét. A puritánoknak és örökösöknek a munka megváltást jelent, mert szabaddá teszi az embert, a szabadság pedig a kiválasztottság jele. A munka megtisztulás és egyben elszakadás: az ember, akit Isten kiválasztott, föl-

emelkedik, eltépi az öt béklyózó földi kötelekeket, melyek folytonos, törvényszerű elbukását okozzák. A mexikóiaknak az áldozás épp az ellenkezőjét jelenti: nem elválás, hanem egyesülés, nem elszakadás, hanem közös öröm, maga az egyetemes elvegyülés, az eredet vizében való fenséges megmerítkezés, a tisztaság és a tisztátalanság közötti állapot.

A keresztény felfogás szerint a test eleve alacsonyabb rendű valami. Holott a folyvást cselekvő létezőt képviseli, mely ha kitör, egész civilizációkat képes romba dönteni. Az egyház, nyilván emiatt, korán egyezsége jutott a test dolgában. Nem helyezte ugyan vissza arra a helyre, amit a görög-római társadalomban elfoglalt, de megkísérelte visszaadni méltóságát, mondván, hogy esendő természetű ugyan, de önmagában végtelen. A buddhizmussal szemben a kereszténység azt vallja, hogy a testté lett Istent imádja. A feltámadás dogmája már az őskeresztényeknél megjelenik; a Szűz kultusza csak később, a középkorban. Mindkét hiedelem a legmagasabb fokon fejezi ki a keresztény gondolkodás Istent testben is megszemélyesíteni vágyó akaratát. Mindkettőt a spanyol kultúra közvetítette Közép-Amerikába, ahol mindjárt beléjük olvadt az indiánok halotti kultusza, majd a termékenység és a háború istennőjének imádata.

A mexikóiak halál-felfogása, amelyben szintén megfogalmazódik a feltámadás reménye, a katolikus eszkatológia és az indián természetelvűség elegye. Mexikóban a halál a test halála, épp ellenkezőleg, mint Amerikában, ahol a halál elvont, testetlen. A mexikóiak számára a halál látható és tapintható: maga a test az, amelyből kiköltözött a lélek; a csonthalmaz, aminek, egy ősi azték vers szerint, „*egyszer még ki kell virágoznia*”.

Az amerikaiak szemében a halál inkább valami, ami láthatatlan: távollét, a személyiség eltűnése. A puritán felfogásban is mindig ott a halál, de erkölcsi, eszmei valóságként inkább. Később a tudomány száműzte az elmúlást az amerikaiak tudatából: eltűnt, megnevezhetetlenné vált. Mára a széles amerikai tömegek szemléletében valamiféle újhedonizmus lépett a progresszív racionalizmus és idealizmus helyébe. A test- és örömkultusz azonban a halál elismerését és elfogadását is magába foglalja. A test halandó, így az élvezetek királysága is csak pünkösdi királyság, vagyis a pillanaté, amint azt Epikurosz mindenki másnál érvényesebben megmutatta. Az amerikai hedonizmus viszont becsukja szemét a halál előtt, és képtelen rá, hogy bölcsességgel elefedtesse a pillanat romboló, sátáni erejét, ahogyan az ókori epikureusok tették. A mába kapaszkodó hedonizmus a szorongás és kétségbeesés utolsó szalmaszála, végső fokon nihilizmus, mely titkos féregként rágja szét lassan a nyugati kultúra gyökereit.

A kapitalizmus a hagyományosan férfias tevékenységi és magatartásformákat eszményíti: az agresszivitást, a verseny- és vetélkedési szellemet, a küzdőképességet. Az amerikai társadalom kisajátította, mintegy a maga alapértékeiként állította be őket. Talán ez már önmagában magyarázza, hogy a kereszténység amerikai változatában miért nem jelenik meg még csak valami hasonló sem ahhoz, amit a Guadalupei Szent Szűz imádata képvisel Mexikóban. A Guadalupei Szűz az, akiben egyesül a mediterrán és a közép-amerikai vallásos érzékenység, a két régióé, ahol elevenen éltek az ősi istennőkultuszok. Guadalupe-Tonantzin minden mexikói ösanyja – indiánoké, meszticeké, fehéreké –, de egyben harcias istennő is, akit a fellázadó parasztok gyakran tűztek zászlajukra. A nőiességnek valami nagyon ősi képét testesíti meg, amely, a pogány istennőkhöz hasonlatosan, nincs híjával a hősiességnek.

Zárójelben jegyzem meg, hogy amikor az amerikai társadalom „férfiasságáról” beszél, nem tagadom: ugyanabban a társadalomban vívtak ki maguknak a nők olyan fontos jogokat és pozíciókat, melyektől más országokban még messze vannak. De az

is igaz, hogy ezeket az előnyöket inkább „jogalanyokként” szerezték meg, vagyis elvont, semleges személyekként, inkább mint állampolgárok, és nem mint nők.

Nos, a mi civilizációnknak szerintem most nem annyira a férfi és a nő jogegyenlőségére, hanem inkább valamiféle „nőiességre” van szüksége. Olyasmire, ami ott munkált a középkori Európa mentalitásában, hála az „udvari szerelem” trubadúrjainak. Vagy a Guadalupei Szűzből sugárzó nőiesség is megtenné, mely olyan jótékonyan hatott a mexikóiak érzésvilágára és képzeletére. Továbbmegyek: Mexikóban ugyan a nők társadalmi státusa spanyol–arab, valamint indián örökségként elkeserítően rossz, de most nem is a férfi–nő viszonyra szeretném felhívni a figyelmet, hanem arra, hogy nálunk a nők számára a „nőiesség”, illetve „férfiasság” szavaknak igen bensőséges, intim csengése van. A mexikói nő tudatába ugyanis mélyen beleivódott a testiség. Szemükben a test, a nőé és a férfié egyaránt, hús-vér, tapintható valóságot jelent. Nem elvont vagy csupán funkcióval bíró dolgot, hanem kétértelmű, delejes erőt, amelyben szorosan egybefonódik gyönyör és fájdalom, termékenység és halál.

Múlt és jövő

Mexikó a felfedezések előtt népek, törzsek és nyelvek mozaikja volt. Ami Spanyolországot illeti, ott ugyan a politikai egység korán megteremtődött, valójában azonban szintén különböző népek és népcsoportok halmazából állt. A mexikói társadalom sokrétűsége, bizvást mondhatjuk, a spanyol központosító törekvések visszajaként jelentkezett. A spanyol királyság politikai centralizmusa mögött ráadásként vagy inkább ideológiai alapként ott munkált a vallási ortodoxia. A mexikói társadalom valódi, tényleges egysége csak lassan alakult ki, hosszú évszázadok során, politikai és vallási egysége azonban jóval előbb kinyilvánított, mégpedig fölülről, a spanyol királyság és a katolikus egyház közös akaratából. Államunk és egyházunk már volt, mielőtt nemzetté lettünk volna. Fejlődésünk ebből a szempontból nagyon eltér az Egyesült Államokétól, ahol a telepések kis közösségei már születésük pillanatától elszántan védtek önállóságukat az állammal szemben. Amerikában a nemzet megelőzte az államot.

Egy másik különbség: az említett közösségekben együtt hatott, mint mozgatóerő, a vallásos meggyőződés, a formálódó nemzeti ontudat és a politikai intézményrendszer. Az amerikaiak vallásossága és a demokratikus intézmények nem kerültek ellentmondásba egymással, ellenkezőleg: harmonikus összhangban voltak. Mexikóban viszont a katolicizmus azonosult az alkirályság intézményével, annak dogmatikus alapját képezte (ortodoxia). Amikor azután a mexikói liberálisok a függetlenség kivívása után megpróbálták a demokratikus intézményeket is meghonosítani, szembe találták magukat a katolikus egyházzal. A köztársaság és a demokrácia berendezkedése Mexikóban a múlttal való gyökeres szakítást jelentette, s a XIX. század polgárháborújához vezetett. E háborúk militarizálták az országot, eladdig, míg a katonák kézbe is vették a hatalmat: Porfirio Diaz caudillo vezérletével győzött a katonai diktatúra. A liberálisok legyőzték ugyan az egyházat, de igazi demokráciát nem voltak képesek létrehozni, csak egy annak álcázott parancsuralmi rendszert.

A harmadik, nem kevésbé alapvető különbség: a katolikus ortodoxia és a protestáns reformizmus ellentéte. Mexikóban a katolikus ortodoxia a neotomista filozófia kontosét öltötte magára, azét a filozófiáét, amely sündisznóállásba vonult a születő modern eszmékkel szemben, inkább apologetikus volt, semmint kritikus. Az ortodoxia tiltotta a mélyebb elemzést és a kritikát. Új-Anglia közösségeiben viszont nem egy vallási szabadgondolkodó akadt, vagy legalábbis sok híve volt a SZENTÍRÁS szabad értelmezésé-

nek. Egyfelől tehát ott az ortodoxia, a dogmatikus filozófia és a tekintélyelvűség, másfelől pedig a doktrína szabad olvasata és magyarázata.

Mindkét társadalom vallásos társadalom volt, ám a valláshoz kapcsolódó magatartásformák tekintetében kibékíthetetlen ellentétek mutathatók ki közöttük. Nem csupán a dogmákra és vezérelvekre gondolok, hanem a vallásgyakorlatra és magának a vallásosságnak az értelmezésére is. Az egyik esetében: az ortodoxia mesterien összerakott fogalmi épülete ötlük szembe, a nem kevésbé bonyolult egyházi hierarchia, gazdag és harcos vallási rendek, mint például a jezsuitáké, valamint a vallás rítusokon alapuló felfogása, a szakramentumokkal a középpontban. A másikében: az Írás szabad értelmezése a jellemző, a szegény és kisszámú papi réteg, határozott törekvés arra, hogy a hierarchikus különbségek elmosódjanak az egyszerű hívő és a lelkipásztor között; olyan vallási gyakorlat volt ez, mely nem a szertartásokon alapult, hanem az erkölcsön, és nem a szentségeken, hanem a hitélet bensőségességén.

A legfőbb különbség, már ami a két társadalom történelmi fejlődését illeti, mégis abban rejlik nézetem szerint, hogy míg a reformáció, mely a katolicizmus kritikájaként a felvilágosodás szükségszerű előzménye volt, az újkor nyitányának tekinthető, addig az ellenreformáció és a neotomizmus Spanyolországot és birtokait jó időre elzárta a modern világtól. Nálunk nem lehett felvilágosodás, mert nem volt reformáció, de még csak olyan vallási mozgalom se, mint a francia janzenizmus. A latin-amerikai civilizáció sok tekintetben bámulatra méltó, mégis, egy lenyűgözően szűz építmény – egyszerre kolostor, erőd és palota – idéz inkább az eszünkbe, amely nem arra rendeltetett, hogy változzék, hanem hogy fennmaradjon. Az idők során azután ez az építmény magára zárult, börtönné vált.

Az Egyesült Államok a reformáció és a felvilágosodás szülötte. A kritika és önkritika jegyében jött a világra. S amint ismeretes, aki a kritika szót kimondja, egyszerismind azt is mondja: változás. A kritikai filozófia haladó ideológiává válása a XIX. században ment végbe s érte el tetőpontját. A racionalista bírálókat tisztára mosta az ideológia egét, letörölte róla a mítoszok és hiedelmek ákombákomjait; a haladás eszméi azután kibillentették a helyükből a kereszténység időtlennek hitt értékeit, áthelyezve őket a földi időbe, a történelem lineáris idejébe. A keresztény örökkévalóságból a liberális evolúció jövőképzete lett.

Az imént kifejtett különbség fejzi ki a végső ellentmondást, benne összegezódik minden eltérés, másság, amit az eddigiekben érintettem. Valamely társadalmat végső soron az időhöz való viszonya minősít. Eredeténél, szellemi és politikai történeténél fogva az Egyesült Államok „jövőorientált” társadalom. Sokan és sokszor emlegették már az amerikaiak hihetetlen mobilitását: az amerikai folyvást úton levő nemzet. A fizikai és földrajzi helyváltoztatásnak az emberi hitek és szellemi magatartások területén az időbeli mozgékonyosság felel meg. Az észak-amerikai ember a *most* leggeremén él, mindig készen rá, hogy elrugaszkodjék a jövő felé. Nemzete fundamentumai sem a múltban keresendők, hanem a jövőben. Helyesebben mondván: múltja, alapítólevele már a jövő ígérete volt, s az amerikaiak, valahányszor visszafordulnak eredetükhöz, múltjukhoz, mindig újra fölfedezik a jövőjüket.

Mexikó fejlődésének iránya, amint láttuk, az ellenkező volt. Először is: elutasították a kritikát s vele a változás fogalmát, ideálnak pedig megtették az isteni változatlanóság örökkön érvényes képét. Másodsor: Mexikóban több múlt élt tovább, s ezek mindegyike egyszerre volt jelen, és víva harcát minden mexikói lelkében. Cortez, Moctezuma még ma is élnek Mexikóban. A mexikói forradalom nagy, válságos pillanatában

Zapata és parasztjai, azaz a forradalom legradikálisabb szárnya nem új társadalmat követelt, hanem hogy visszaállítsák a földközösséget. A lázadó parasztok a földek visszaadásáért küzdöttek, vagyis ők akartak megválni földjüktől, s visszatérni a Kolumbusz előtti tulajdonformához, melyet a spanyolok tiszteletben tartottak. A forradalmárok lelkéből ösztönösen bukkant föl az Aranykor képe, a legrégebbi időkbe röpitve vissza őket. Nekik az utópia nem a megépült jövőt, hanem a visszatérő eredetet, a kezdeteket jelentette. A mexikóiak hagyományos viszonyát az időhöz Ramón López Velarde, a költő így fogalmazta meg: „*Hazám, légy mindig ugyanaz, mindennapi tükrödhöz hűségesen.*”

A XVII. században Mexikó társadalma gazdagabb és virágzóbb volt, mint északi szomszédjáié. Ez a helyzet egészen a XVIII. század közepéig fennmaradt. Bizonyágképpen elegendő egy pillantást vetnünk a korabeli városok emlékeire, középleteire Mexikóvárosban és Bostonban, Pueblában és Philadelphiában. Nem egészen ötven esztendő alatt minden megváltozott. 1847-ben az Egyesült Államok lerohanja Mexikót, és szörnyű, súlyos terheket jelentő békefeltételeket diktálva térdre kényszeríti. Száz évvel később már a világ legerősebb nagyhatalma. Anyagi, technikai, politikai, ideológiai és emberi körülmények valóban csodás egybeesése magyarázza ezt a fellendülést. E körülményekben a már röviden összefoglalt viselkedésformáknak legalább olyan döntő szerepük volt, mint a hatalmas és gazdag földnek, az emberek vállalkozószellemének és a lenyűgöző tudományos-technikai fejlődésnek. Megismétlem: Új-Anglia kis vallási közösségeiben már ott csírázott a jövő: a politikai demokrácia, a kapitalizmus és a társadalmi-gazdasági fejlődés. Az Egyesült Államok függetlenségi háborúja nem jelentett szakítást a múlttal; az Angliától való elszakadásnak nem azért kellett megtörténnie, hogy az eredeti vezérelveket másokra cseréljék, hanem hogy teljesebben valósíthassák meg őket. Mexikóban ennek épp az ellenkezője ment végbe. A XVIII. század végén a mexikói uralkodó osztályok – de elsősorban az értelmiségiek – felismerték, hogy a vezéreszmék, melyekre a társadalmuk épült, mozdulatlanságra és lemaradásra ítélték az országot. Kettős forradalomra vállalkoztak: elszakadnak Spanyolországtól, és a köztársaság, a demokrácia eszméinek meghonosításával modernizálják az országot. Példaképek az amerikai függetlenségi forradalom és a francia forradalom volt. A Spanyolországtól való függetlenséget kivívták, ám az új vezéreszmék átplántálásával kudarcot vallottak: Mexikóban megváltoztak a törvények, de a társadalmi, gazdasági és kulturális valóság változatlan maradt.

A XIX. század első felében egy járványoktól kísért polgárháborút és két idegen megszállást, az észak-amerikai és a franciát kellett Mexikónak elszenvednie. A század második felében megszilárdult a rend, de a demokrácia bukása árán. A legszörnyűbb az egészben a hazugság volt, a latin-amerikai országoknak e legnagyobb csapása: a liberális ideológia és comte-i, spenceri pozitívizmus nevében bevezették a diktatúrát, amely harminc évig tartott. A béke és az elismerésre méltó anyagi fejlődés évei voltak ezek, no meg a nagy idegen kapitalizmus – mindenekelőtt az angol és az amerikai – egyre erősebb behatolásának évei. Az 1910-es forradalom megpróbált irányt váltani. Részben sikerült is neki. Részben, mondom, mert igazi demokrácia még ma sincs Mexikóban, s mert az egyes szektorokban elért eredményeket is nagyrészt semmissé tették, s ha nem, most fenyegeti őket a túlzott politikai centralizáció, a beláthatatlan demográfiai robbanás, a szociális különbségek, a felsőoktatás, valamint a gazdasági monopóliumok (amerikaiak is) csökkenő aktivitása. A mexikói állam, akárcsak a XX. század valamennyi állama, hatalmasat fejlődött az elmúlt évtizedekben. Ám itt is előbuk-

kan egy különös ellentmondás: a modernizáció az állam vezényletével ment végbe, de önmagát az állam mégsem tudta igazán korszerűvé tenni. Valamiféle hibrid lett belőle: a XVII. és XVIII. századi patrimoniális spanyol állam és a modern nyugati bürokráciák sajátos keveréke. Ami pedig az Egyesült Államokhoz fűződő kapcsolatainkat illeti: nos, e viszony még mindig a régi torzsalkodás erős és gyenge között, melybe közöny és visszaélés, hazugság és cinizmus vegyül. Mi, mexikóiak, magamat is beleértve, meg vagyunk győződve róla, hogy északi szomszédunk igazságtalanul bánik velünk, s számos tény bizonyítja, hogy e többségi meggyőződésünk jogos.

A kettős ellentmondás

Sikerein és kudarcain felülemelkedve Mexikó ma ugyanazzal a kérdéssel szembesül, mint legjobbjai a XIX. század végétől mindig: modernizációt, de hogyan? A XIX. században még azt gondolták, elegendő átvenni az új liberális és demokrata eszméket. Most, csaknem két évszázadnyi botladozás után rá kell döbbernünk, hogy egyrészt az ember csak nagyon lassan változik, másrészt, ahhoz, hogy a változások termékenyek legyenek, összhangban kell állniuk a nemzeti múlttal és hagyománnyal. Mexikónak tehát a saját útját kell megtalálnia, a modernizáció saját változatát. A múltunk nem képezhet akadályt, inkább csak kiindulás lehet. Hagyományaink jellegét tekintve azonban még ez is rettentő nehéz, bár nem lehetetlen. A mexikói forradalomnak is ez volt a mélyebb értelme: Zapata parasztjai már jóval előttünk megfogalmazták a modernitásnak ezt az *outrance* kritikáját. Persze a fegyverek nyelvén. Ha el szeretnénk kerülni az újabb sorscsapásokat, meg kell békülnünk a múltunkkal; csakis így találhatunk rá a korszerűséghez vezető útra. A testünkre szabott modernizációs modell keresése szorosan összefonódik egy másik témakörrel: mára kiderült, hogy a modern társadalom mindkét változata, a kapitalista is, meg a totalitárius álszocialista is halálos sebből vérzik: életető motorja készül épp felmondani a szolgálatot: a folytonos és végtelen haladás eszméje. A XIX. század értelmiségét lelkesítő országok – Anglia, Franciaország és mindenekelőtt az Egyesült Államok – ma kétségek közt hanyódnak, elbizonytalanodtak, s maguk se találják útjukat. Már nem egyetemes példaképek többé. A XIX. századi Mexikó kiválóságai a nagy nyugati demokráciákra vetették tekintetüket; mi már nem tudjuk, merre nézzünk.

1930 és 1960 között a mexikóiak többsége biztosra vette, helyes irányba megyünk. E bizonyosság azóta semmivé foszlott, s már egyre többen kérdezik, vajon nem kelle-e mindent előlről kezdenünk. De a kérdés nemcsak Mexikóra érvényes: világméretű. Bármennyire kiábrándítóan érezzük helyzetünket, kétségbeesítőnek mégsem nevezhető, kivált, ha összevetjük a világ sok más országának helyzetével. Latin-Amerika, néhány kivételtől eltekintve, katonai diktatúrák alatt nyög, melyeket hol nyíltan, hol leplezetten, az Egyesült Államok támogat. * Kuba kitepte magát az amerikai gyarmokodásból, hogy azután a Szovjetunió előretolt parasztja legyen az angolai agreszió idején. Ázsia és Afrika népeinek többsége, azok, amelyek a második világháborút követően váltak függetlenné, ma saját zsarnokaikat szenvedik, akik gyakran kegyetlenebbek és despotikusabbak régi gyarmatosítóiknál. Az úgynevezett harmadik világban mindenütt Caligula országol, bár egyedi kiadásban és más-más névvel.

* Az értekezés 1978-ban íródott, a szerző a MEXIKÓ MA című szimpozion bevezető előadásaként mondta el Washingtonban. A fordítás a *Vuelta* című mexikói folyóirat 1979. februári számában megjelent szöveg alapján készült.

1917-ben az októberi forradalom milliók reményeit gyújtotta föl szerte a világon; 1978-ban a Gulág szó a „létező szocializmus” szinonimájává vált. A szocialista mozgalom elindítói szilárdan hitték, hogy a szocializmus nemcsak a kizsákmányolásnak vet véget, hanem a háborúknak is; a XX. század második felére a „szocialista” totalitarizmusnak sikerült rabszolgasorba süllyesztenie a munkásosztályt, megfosztva a dolgozókat elemi jogaiktól is – gyülekezési jog, sztrájkjog –, sőt, utóbb már az egész földgolyó visszhangzott vezetőik fenyegetőzéseitől, perlekedésétől. A vietnamiak és kambodzsiak a másként értelmezett szocializmus nevében estek egymás torkának. A XX. század ideológiai háborúi cseppet sem kevésbé ádázak, mint a régi vallásháborúk. Fiatal korban népszerű volt értelmiségi körökben a nézet, miszerint a kapitalizmus válságos végnapjainak lehetünk tanúi. Mára értettük csak meg, hogy napjainkban nem egy társadalmi-gazdasági rendszer, hanem az egész civilizáció válságáról van szó. A krízis általános, és az egész világra kiterjed.

A Nyugat betegsége nem annyira társadalmi vagy gazdasági, inkább erkölcsi természetű. Igaz ugyan, hogy vannak még súlyos, még korántsem megoldott gazdasági problémák is, mint például az infláció és a munkanélküliség. Az is igaz, hogy hiába minden bőség, a nyomor nem tűnt el. Széles rétegek – a nők, faji, vallási és nyelvi kisebbségek – még mindig kiszorítottak, vagy annak érzik magukat. Az igazi zavar mégis a lelkekben van. A jövő a félelem régiója, a jelen sivár. A liberális társadalmak fáradhatatlanul pörögnek: nem előremozognak, hanem körbe-körbe. Ha van változás, az nem átalakulás. A Nyugat hedonizmusa csak kétségbeesésének másik oldala; szkepsziséből hiányzik a bölcsesség, lemondás csupán; nihilizmusa önpusztításba és a hiszékenység silány formáiba torkollik, amilyen a politikai fanatizmus vagy a kimérákat kergető mágia. Az úrt, melyet a kereszténység hagyott a mai ember lelkében, nem a filozófia tölti be, hanem közönséges babonák. Erotizmusunk sem szenvedély, még csak nem is művészet; pusztá gépiesség.

Nem folytatom; a Nyugat bajait már sokszor megírták. Az utolsók között például Szolzenyicin, akinek bátorsága, elmeéle minden tiszteletet megérdemel. De nem hagyhatom szó nélkül, hogy bár látéleletét pontosnak tartom, a kór okaira és a gyógy módra vonatkozó javaslataival nem értek egyet. A nyugati hagyomány kritikus vállalásáról nem mondhatunk le, s a középkor teokratikus államához sem térhetünk vissza. Az Inkvizíció kínzókamrái nem jelenthetnek választ a Gulág taboraira. A pártállamot nem szabad egyházállammal helyettesíteni, azaz, egyik ortodoxiát a másikkal. Az ortodoxiával szemben egyedül a kritika a hatásos fegyver. Hogy megvédhessük magunkat a türelmetlenséggel és a fanatizmussal szemben, nem marad más választásunk, mint hogy eltökélten és az értelem világosságával gyakoroljuk a velük ellentétes erőnyeket: a toleranciát és a szabad szellemiséget. Én sem Montesquieu-t, sem Hume-ot, sem Kantot nem tagadom meg.

Az Egyesült Államok válsága alapjaiban rendíti meg a nemzetet, pontosabban mondván: államalapító eszméit teszi kérdésessé. Említettem már, hogy van egy visszatérő motívum, amely végighúzódik az egész észak-amerikai történelmen, Uj-Anglia puritán telepeseitől napjainkig, s ez a szabadság és egyenlőség közötti feszültség. A feketék, a közép-amerikaiak és egyéb kisebbségek küzdelmeiben jól nyomon követhető ez a kettősség. A belső ellentmondáshoz azonban egy külső is társul: az Egyesült Államok koztársaság, de egyben birodalom is. Egyik pár éve írott értekezésemben említettem, hogy az elsőt (az egyenlőség és a szabadság közötti ellentmondást) Rómában a szabadság eltiprásával oldották föl; Caesar uralma kezdetben egyenlőséget terem-

tett, de azután, mint minden erőszakos megoldás, az egyenlőséggel is leszámolt. A másik ellentmondás Athén bukását okozta, a történelem első köztársaságáét, amely egyetlen birodalom is volt.

Nagyképűség volna részemről, ha megoldásokat javasolnék e kettős ellentmondás kibékítésére. Azt hiszem, valahányszor egy társadalom válságba jut, ösztönösen visszafordítja tekintetét az eredetére, ha válaszáért nem is, legalább útmutatásért. Az észak-amerikai gyarmati társadalom szabad és egyenlőségen nyugvó, de kirekesztő társadalom volt. Az amerikaiak, eredetükhöz híven, mindig is keresztülnéztek a másikon, nem vettek tudomást róla, s ez egyaránt érvényes bel- és külpolitikájukra. Ami a belügyeiket illeti: a feketék, a chicanók és Puerto Ricó-iak bizonyíthatják az előbbi állítást; az Egyesült Államok határain túl pedig a margóra szorult társadalmak és kultúrák. Ma az Egyesült Államokat a halálos veszély nem kívülről, hanem belülről fenyegeti. Már nem Moszkva az első számú kozellensége, hanem saját külpolitikája: az arroganciának, oportunizmusnak, szemellenzösségnek és rövidlátó machiavellizmusnak ez a sajátos vegyülete; saját állhatatlansága és önfejlősége, amely különös módon az Athén és Spárta közötti perpatvart juttatja eszünkbe. Hogy a világ igazi ura legyen, az Egyesült Államoknak előbb önmaga felett kell diadalmaskodnia: vissza kell térnie gyökereihez. De nem azért, hogy megismételje, hanem hogy helyesbítse indulását: fel kell ismernie, hogy a *másik*, hogy a *többiek* – a belső kisebbségek és a külső, a perifériákra szorult népek és nemzetek – is léteznek. Nem egyszerűen a többségét képezzük az emberiségnek: minden kiszorult társadalom, a legszegényebb is, valami egyedüli és nagyszerű változatát képviseli az emberi nemnek. Ha az Egyesült Államok vissza kívánja szerezni a teljességet és az értelem világát, önmagát kell visszahódítania, s hogy újra önmaga lehessen, be kell fogadnia a *többieket*: a Nyugat kitaszítottjait.

Alfonso Ortíz

NÉZZ A HEGYTETŐRE

Babarczy Eszter fordítása

1

Néhány évvel ezelőtt egy nyáron egy öregember és én, mindketten téva puebló indiánok, útra keltünk, olyan útra, amely allegorikus formában bepillantást enged a különféle, sajátos amerikai indián látomások legtöbbszörébe; e kis írásban ezekkel szeretnék foglalkozni. Ezt az utazást jelképesnek tekinthetjük – még ha maga a történet valóságos is –, amely eligazít minket a továbbiakban. A jútók földjére utaztunk, Colorado állam délnyugati részére, hogy részesülhessünk Naptáncuk áldásaiból. Úti-társam sosem járt még a Coloradónak ezen a részén. Ahogy a masszív magaslat, amelyet manapság Chimney Rock néven ismernek, egyre hatalmasabban tornyosult az út fölé előttünk, ő mindjobban felélénkült. „Az ott a Tűzhegy! Éppen olyan, amilyenek